

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

Yayın Komisyonu:

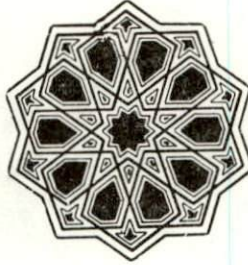
Prof. Dr. Necati ÖNER (*Dekan*)
Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN
Prof. Dr. İ. A. ÇUBUKÇU
Doç. Dr. M. HATİBOĞLU
Doç. Dr. Hüseyin ATAY

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XIX

Cumhuriyetin 50. Yıldönümüne armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ

DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

GH : XIX

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1973

Çıktı Yılı: 50. Yılında...

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre ve Din Felsefesi</i> .	1
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Parmenides ve Varlık Meselesi</i>	17
Prof. Dr. Şakir BERKİ, <i>İslâm Hukukunun Ana Hatları</i>	29
Prof. Dr. Mehmet TAPLAMACIOĞLU, <i>Dinler Bilimi</i>	41
Doç. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Hibbân ve Tefsiri</i>	49
Doç. Dr. Mehmed S. HATİBOĞLU, <i>Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği</i>	59
Doç. Dr. Gültekin ORANSAY, <i>Dinî Türk Musikisinde XVII. Yüzyılda Kullanılmış Makamlar</i>	75
Dr. M. Esad KILIÇER, <i>Kemâlpaşazade'nin Aile Hukuku ile İlgili Bazı Fetvâları</i>	83
Dr. Mehmet DAĞ, <i>İslâm Felsefesinde Aristocu Zaman Görüşü</i>	97
Dr. Beyza BİLGİN, <i>İslâm'da Muhtesiplik ve Eğitim Yönünden Değeri</i>	117
Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>İslâm Hukukunda Re'y ve İctihad</i>	123
Prof. Dr. Muhsin MAHDİ, <i>Çağımızın İslâm Düşüncesinde İslâm Felsefesi</i> (Çev. Hüseyin ATAY)	133
Laura Veccia VAGLIERI, <i>Ali-Muâviye Mücadelesi ve Hârici Ayrılmasının İbâdî Kaynakların Işığında İncelenmesi</i> (Çev. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI)	147
Şeyh Muhammed ABDUH, <i>İslâmın Müsamahasına Dönüş</i> . (Çev. Osman KESKİOĞLU)	151

	<u>Sayfa</u>
W. D. Ross, <i>Aristo'da Tabiat Felsefesi</i> (Çev. S. Hayri BOLAY) ...	155
Joachim WACH, <i>Toplumun Dini Teşkilatlanması</i> (Çev. Dr. M. Rami AYAS)	175
S. PİNES, <i>İbni Sinâ ve "Risâletü'l-Füsus Fi'l-Hikme"nin Yazarı</i> (Çev. Kifayet ÖZAYDIN)	193
Hartmuth SCHMÖKEL, <i>Sumer Dini</i> (Çev. ve Açıklayan Mehmet Turhan ÖZDEMİR)	197
Ord. Prof. H. Z. ÜLKEN, <i>Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)</i> ...	219
İgnaz GOLDZİHER, <i>İslâmda Hadisin Yeri Etrafında Mücadeleler</i> (Çev. Dr. Cihad TUNÇ)	223

Kitap Tenkitleri :

<i>Muzaffer Sencer'in Allahın Varlığına Dair Bir Kitabı</i> (Süleyman Hayri BOLAY)	237
--	-----

Kitap Tanıtma:

<i>Müşkilet al-İnsan</i> (S. Hayri BOLAY)	241
<i>Müellifine Okunulan Bir Asıl Nüsha ile Karşılaştırılıp Düzeltilmiş Bir Kitabı'l-İktidab Nüshası</i> (Günay TÜMER)	247
<i>Yeni Bir Humâyun-nâme Nüshası</i> (Günay TÜMER)	253

MÜELLİFİNE OKUNULAN BİR ASIL NÜSHA İLE KARŞILAŞTIRILIP DÜZELTİLMİŞ BİR KİTABU'L- İKTİDAB NÜSHASI

ASİSTAN GÜNAY TÜMER

Kastamonu'da yazma eserler incelerken bir tıp kitabı* dikkatimizi çekti. Müellifi Ebū Nasr Sa'îd el-Mesihî (Ö. 598/1202¹) olan bu yazma nüsha, 652/1254 de güzel bir nesih hatla 'İsâ b. Sâ'îd el-Mesihî tarafından yazılmıştır. Eksiksiz ve hemen hemen hiç yıpranmadan günümüze kadar gelen bu nüsha, kitabın müellifine okunulan bir asıl nüsha ile karşılaştırılmış ve düzeltilmiştir.

Müellifin künyesini Kâtib Çelebî, Ebū Nasr Sa'îd b. Ebi'l-Hayr el-Mesihî; Zirkî ise İbnu'l- Mesihî diye ma'rûf Ebū Nasr Sa'îd b. Ebi'l-Hayr b. 'İsâ el-Hudayrî en-Nasturî şeklinde zikretmekteyse de² İbnu Ebî Usaybi'a (Ö. 668/1270), Ebū Nasr Sa'îd b. Ebi'l-Hayr 'İsâ b. el-Mesihî diye tesbit ediyor³.

Müellif, "el-İktidâb"⁴ yahut "el-İktidâbu'l-Mecmû"⁵ isimli bu tıp kitabını yine kendisi özetlemiştir. Esas kitabı "Kitâbu'l-İktidâb 'alâ Tariki'l-Mes'eleli ve'l-Cevâb" şeklinde isimlendiren İbnu Ebî Usaybi'a, bu özeti de "Kitâbu İntihâbi'l-İktidâb"⁶ diye zikrediyor⁷.

Brockelmann, Kitâbu'l-İktidâb yazma nüshalarının Musul, Beyrut ve Petersburg; Kitâbu İntihâbi'l-İktidâb nüshalarının ise Munch, Bodlain, Paris, Sbath kütüphanelerinde bulunduğunu kaydediyor⁸.

* Kastamonu İsmailbey Camii İmamı Mehmet Aslan'ın özel kitaplığında.

¹ Brockelmann, ölüm tarihi olarak 589/1193 demekteyse de aşağıda anlatılacak tedavi olayı ile ilgili olarak 'Uyūnu'l-Enbâ'da 598 tarihi verildiğinden bu tarihten daha önce ölmediği anlaşılıyor.

² Kâtib Çelebî, Keşfu'z-Zunun İstanbul, 1941 Maarif Mat. I. 135; Hayruddîn Zirkî el-A'lâm, Beyrut 1970, III. 146.

³ İbnu Ebî Usaybia, Uyūnu'l-Enbâ fî Tabakâti'l-Etubbâ, Kâhire 1882 Mat. Vehbiyye, I. 301.

⁴ Keşfu'z-Zunun, I. 135.

⁵ el-A'lâm, III. 146.

⁶ Zirkî, bu özeti sadece "İntihâbu'l-İktidâb" diye zikrediyor.

⁷ Uyūnu'l-Enbâ, I. 302.

⁸ Brockelmann, Geschichte der Arabischen Litteratur, Sup. I, 893.

Kitābu'l-İktidāb⁹, tıp alanında bilgi edinmek isteyenler için tıbda üstad, devrinin en şöhretli tabibi Ebū Nasr Sa'īd el-Mesīhī tarafından "mes'ele-*ce-
vap tarzında*" yazılmıştır. Müellif, Abbasi Halifesi Nāsır Lidinillāh (575/1180-
622/1225) zamanında yaşamış; halife, şiddetli bir böbrek sancılanmasında ken-
disini tedavi ederek taş düşürüp şifa bulmasını sağladığı için onu ihsanlara boğ-
muştur¹⁰. Ebū Nasr, bu halifenin devrinde yüz yaşına yakın öldü; çocuklarına
mühim bir miras bıraktı.

Müellifi hakkında böyle kısaca bilgi verdikten sonra şimdi bu yeni bulu-
nan yazma nüshayı tanıtmaya çalışalım.

Kitabın cildi deriden olup üzeri her iki yüzde sert bir mukavva ile kaplı
olmasına rağmen iyice yıpranmıştır. Yıpranan arka yüze sonradan yapıştırıl-
mış olduğu anlaşılan kalın kâğıdın altında bazı istishabe yazıları ve tarihler
görünüyor (u) Cildin sarı bir miklebi var.

Kitap muhteviyatında ilk sahifedeki fare yenikleri hariç¹² bir yıpranma
eksiklik yoktur.

9 İktidāb (اقتصاب) esasen (قصب) kökünden gelir. Derlemek doğrudan doğruya konu-
ya girmek, kesmek, acemi bir kimseye iş vermek gibi anlamları vardır.

10 Bu tedavi olayını İbnu Ebī Usaybi'a, Şemsuddin Muhammed b. el-Hasen b. Muham-
med b. el-Kerīm el-Bağdādī'den naklen anlatıyor. Biz de özetleyerek anlatalım:

Halife Nāsır Lidinillāh 589/1193 de çok şiddetli bir böbrek sancısına tutulmuştu. Mesane-
sinde büyük bir taş bulunup düşüremiyordu. İyi de bir tabibi vardı. Fakat hastalık uzadı, ilâç-
lar te'sir etmedi. Taşı çıkarmak için mesaneyi yarmayı teklif etti. Operatörlerden iyi birisini ça-
ğırın, dedi. Batı Bağdat'ta Kerh'de oturan İbnu 'Ukkāşe isimli operatör haber verildi. Getirildi
ve hasta uzvu gördü. Ona yarmayı emretti. O, bu konuda ileri gelen tıp bilginleri ile istişare et-
mek istediğini söyledi. Halife, Bağdat'ta bu fende ileri kimi bildiğini sordu. O da: -Üstādım Ebu
Nasr el-Mesīhī. Onun hiçbir memlekette eşi yoktur, dedi. Halife: -Git, onu çağır, dedi.

Ebu Nasr, geldiğinde yeri öptü. Ona otur dedi halife, oturdu. Sancısı geçesiye kadar onunla
konuşmadı, bir şey emretmedi. Sakinleşince tabibini çağırıp ona hastalığının başlangıcını, be-
lirtilerini, gelişmesini, baştan sona nasıl tedavi edilip ilâç verileceğini sordu. O da anlattı. Ebu
Nasr; -tedbir doğru, ilâç yerinde, dedi. Halife: -Bu adam hata etti, onu cezalandırmam gerekiyor,
dedi. Ebu Nasr, yerinden kalkıp yer öptü. -Ey efendimiz, Allah'ın sana ve temiz seleflerine ni'-
meti hürmetine tabibler için böyle bir usûl çıkarma. Adam tedbirde hata etmedi, lâkin onun kötü
talihi, hastalık geçmedi, dedi.

Halife, o tabibi affetti ve Ebu Nasr tedaviye başladı. Halifeye içirip uzvu sıvı şeylerle yağ-
landırdı. Taşı ameliyatsız düşürmeye çalışacağını söyledi. Tedavi üç gün sürdü. Üçüncü günün
gecesi taş düştü. Büyüklüğü zeytin çekirdeğinden daha iri idi. Halife şifa buldu, yıkanmaya git-
ti. Ebu Nasr'a darbhaneye gidip istediği kadar altın almasını emretti. (Bak. 'Uyunu'l-Enbā,
I. 301-302).

11 Ön kapağın iç kısmında ve en son sahifede yine istishabe yazıları ve tarihler var.

12 Bu fare yeniklerinden birisi "ve'l-cevāb", diğeri "Nasr Sa'īd" yazılarına isabet etmiş.
Sahifenin arka yüzünün baş kısmında tam olarak bu yazılar mevcut olduğundan bir zorluk or-
taya çıkmamış oluyor.

Kitabın boyutları 21X31 cm, cilt kalınlığı 4 cm.dir. İlk varakın ön yüzü başlık sahifesi, son varakın arka yüzü boş olmak üzere kitap 89 varak, 176 sahifedir. İyi bir nesih hatla yazılmıştır. Kahn, yüzü parlaklaştırılmış bir kâğıt kullanılmış olup ilk sahifelerin kenarlarında elle tutulmadan meydana gelen yıpranmalar göze çarpıyor. Kenarlarda az bir yer kalmak üzere kâğıdın bütün yüzü kullanılmış, fakat kâğıdın ciltlenen kısmında, her ne kadar pek zarar vermemişse de ıslanmadan meydana geldiği anlaşılan bir renk farklılaşması görünüyor. Her sahifede 19 satır var. Kırmızı ve siyah mürekkep kullanılmıştır (Konu başlıklarında ve yer yer dikkati çekecek kelimelerde kırmızı).

İlk varakın ön yüzü başlık sahifesinde büyük yazılarla olmak üzere

13 كتاب الاقتضاب

على طريق المسئلة والجواب

تأليف السيد الوالد العم ابى نصر سعيد بن المسيحى

14 رضى الله عنه

yazılıdır. Mürekkep, yazı şekli, eskime farkı olduğundan sonradan yazılmış olduğu anlaşılıyor. Bu sahifede her yönde çeşitli yazılar mevcuttur¹³.

Kitap şöyle başlıyor:

بسم الله الرحمن الرحيم . رب اعن كتاب الاقتضاب على طريق المسئلة
والجواب تأليف الشيخ الحكيم ابى نصر سعيد بن المسيحى رضى الله عنه
قال

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Rabbi e'in Kitâbe'l-İktidâbi 'alâ tarîki'l-mes'eleli ve'l-cevâb. Te'lîf eş-Şeyh el-Hakîm Ebî Nasr Sa'îd b. el-Mesîhî. Radıyallahu 'anhu.”

Besmeleden sonra müstensih, mes'eleli cevablı. Kitâbu'l-İktidâb'ı yazmaya yardım etmesini Rabb'dan dileyip müellifin Hakîm Şeyh Ebû Nasr Sa'îd b. el-Mesîhî olduğunu zikrederek onun için Radıyallahu 'anhu (Allah ondan razı olsun) şeklinde dua edip (قال : dedi) ile sözü müellife bırakıyor.

13 Bu satır kırmızı mürekkeple, alt taraftaki üç satır siyah mürekkeple yazılmıştır.

14 Kitâbu'l-İktidâb 'alâ Tarîki'l-Mes'eleli ve'l-Cevâb. Te'lîf es-Seyyid el-vâlid el-'amm Ebî Nasr Sa'îd b. el- Mesîhî. Radıyallahu anhu.

15 Bu yazılardan diğerlerinden daha büyük harflerle “Abdullah b. Hürmüs b. İsâ el-Mesîhî” dikkatimizi çekti. Kitabın müstensihinin torununa ait olduğu anlaşılıyor.

Müellif, ilk iki sahifede bir mukaddeme yaparak icaz ve ihtisar yoluyla yeni başlayanlara bir özetleme, iyice öğrenmişlere bir hatırlatma olarak bu kitabda tıp ilmine dair konuları topladığını, mes'ele ile anlam açılıp cevabla karar kazandığından bu mes'ele-cevap yolunu tutup kitabın ismini "*Kitābu'l-İktidāb 'alā Tarīkı'l-Mes'eleli ve'l-Cevāb*" koyduğunu, ilkin tıbbın nazari ve ameli bölümleriyle işe başladığını, sonra müfred devâları, daha sonra da bir uzva mahsus olanı ve olmayanı ile baştan ayağa her uzvun hastalığını ilâçlarıyla anlattığını, terki olunan devâların en çok kullanılanlarını aldığını ve bu şekilde kitabın yedi makaleden meydana geldiğini söylüyor.

Bu yedi makale muhteviyatını şöyle özetliyor:

Birinci Makale : Tıbbın sınırları, konuları ve tabii işleri.

İkinci Makale : Hastalıklar; sebepleri, belirtileri hakkında genel açıklama.

Üçüncü Makale : Sıhhatı koruma, dış temizliği.

Dördüncü Makale : Genel olarak ilâç sınıfları.

Beşinci Makale : Müfred devâlar.

Altıncı Makale : Baştan ayağa insan uzuvlarında vaki olan hastalıklar.

Yedinci Makale : Zuhûrunda bir uzva mahsus kalmayan hastalıklar.

Bu yedi makaleyi gösterdiği çerçeveler içinde yazıp bitiren müellif, en sonda kitabını tamamladığını, ulaşmak istediği gayeye ulaşıp kısa bölümler içinde tıbbın genel konuları ve kaynaklarını belirterek "iktidāb" dan murad olunanı sağladığını söylüyor ve hamd ile sözünü bitiriyor.

Bu cümlelerin hemen altında olmak üzere kitabın en sonunda müstensih'in şu cümlelerini buluyoruz.:

و فرغ من نسخه عيسى بن صاعد بن المسيحي في يوم الاربعاء حادى عشر
ذى القعدة من سنة اثنين وخمسين ستمائة هلاليه .
والحمد لله حمد الشاكرين

Müstensih, isminin 'İsâ b. Sâ'îd b. el-Mesihî olduğunu, 652/1254 Zilka'de ayının II. Çarşamba günü bu nüshayı bitirdiğini bildirip hamd ile son veriyor. Ancak yukarıdaki müstensih açıklamasının hemen altında soldan yukarıya doğru çapraz bir ilâve mevcuttur. Yine müstensihe ait olduğu anlaşılan bu çok önemli ilâve aşağıdadır:

قوبل و صحح حسب الطاقة والامكان بالاصل المنقول منه المقرو وعلى
مصنفه والله الحمد دائما . . .

“*Musannifine okunulan asıl nüshadan nakl olunup imkân ve tâkat çerçevesinde onunla karşılaştırılıp düzeltilmiştir. Hamd, daima Allah içindir...*”

Dünyada nüshası az bulunan¹⁶, müellife okunmuş bir nüshayla karşılaştırılıp düzeltilen, günümüze kadar eksiksiz gelebilen ve iyi bir hattı bulunan bu tıp kitabı İslâm ve dünya tıp tarihi için kıymetli bir kaynaktır.

16 “*Mu'cemu'l-Matbu'âti'l-Arabiyye ve'l-Mu'arreb*” ve “*Geschichte der Arabischen Literatur*” den eserin basılmamış olduğunu tesbit ettik.